
OCENE IN POROČILA

Franč Zdravec: *Satira in groteska v slovenski literaturi*. Murska Sobota: Franc-Franc, 2010. 173 str.

Nova monografija akademika prof. dr. Franca Zdravca *Satira in groteska v slovenski literaturi* je zbirka analitičnih in sintetičnih študij, od katerih je bilo pet že objavljenih, tri v *Elementih slovenske moderne književnosti* (1980), ena v zborniku o Janku Messnerju *Vsebina je oblika* (1998) ter ena v *Jezikoslovnih in literarnovednih raziskavah* (1998); ostale so bralcem predstavljene prvič.

Prvi sklop, *Satiriki med letoma 1900 in 1940*, avtor začne s prikazom idejno-vsebinskega okvira satire na prelomu stoletja, ki je rasla predvsem iz prepričanja, da mora literatura povečati kulturno, socialno in narodnopolitično zavest posameznika in narodne skupnosti. Ta okvir izpeljuje in dokazuje na osnovi pisma in miselnih motivov v prozi osrednjega pisatelja slovenske moderne – Ivana Cankarja, ki naj bi začrtal snovne in idejno-vsebinske okvire za glavni satirični tok. Nadaljuje tako, da se poglobljeno loti več tipov satire, ki jih vse razen dveh (literarna satira in satira o papagajstvu in »namizni ideji«) obravnava na primeru Cankarjevega pisanja, s katerim se je že ukvarjal v svojih zgodnjih razpravah v 60. in 70. letih ter pozneje s Cankarjevo ironijo tudi v knjižni obliki (*Cankarjeva ironija*, 1991), vendar so omenjene razprave povsem nove. Poglavje o politični satiri po prvi svetovni vojni nam prinaša idejno-tematsko obravnavo Kosovelovega

satiričnega pesnjenja ter obravnavo Kreftove komedije *Kreature*. Zdravec meni, da je Kosovel za polemični spopad z buržoazijo izdelal samosvojo, konstruktivistično izrazno in oblikovno tehniko, s katero je želel prikazati, kako je človek izpostavljen civilizacijskemu kaosu, buržoaznemu individualizmu in diktatu brezumnih predmetov ter sprtih političnih ideologij. Pri Kreftovi komediji *Kreature* Zdravec izpostavi, da je avtor v njej do kraja razvil ovaduha, ki predstavlja nov značjski tip slovenske literature. V zadnjem poglavju prvega sklopa, *Satira in religiozni, folklorno herojski ter umetnostni mit*, avtor nazorno obdela razvrstitev mitoloških folklornih junakov in krščanskega mita v satiropisju. Največ pozornosti posveča mitu o kralju Matjažu in ugotavlja, da Cankar tega mita ne razvrsti, ampak mu doda celo novo, konstruktivno razsežnost, saj ga z narodne ravni premakne na mednarodno. Kar je nasprotno od pesnika Frana Ellerja, ki je leta 1912 Matjažev mit satirično razdril, ko ga je posadil v ljubljansko krčmo pit in dremat. Medtem ko mit o kralju Matjažu doživi literarno obdelavo tudi v tridesetih letih v Kozakovi komediji *Kralj Matjaž*, ga med drugo svetovno vojno popolnoma zavrne partizanski pesnik Karel Destovnik - Kajuh. Mitu namreč odvzame osvobodilni sij, njegovo vsebino pa postavi v zatiranega človeka in Slovenca. Za krščanski mit pa Zdravec ugotavlja, da ga Cankar

izpodbije in razvrednoti, kljub temu pa ne prizna nobenega novega. Izjema je Srečko Kosovel, ki je krščanski mit uporabil podobno kot ruska pesnika Aleksander Blok v poemi *Dvanajst* in Vladimir Majakovski v poemi *Človek*, vključil ga je namreč v revolucionarno pesniško besedo in mu s tem dodelil novo vlogo. Ludvik Mrzel pa je v tridesetih letih šel še dlje, v svoji satirični pravljici *Bog v Trbovljah* je krščanski mit popolnoma razvrednotil in pokazal njegovo popolno neuporabnost za revolucionarne namene. Prvi sklop Zdravec zaključuje tako, da združi vse niti omenjenih razprav, ki jih veže glavna rdeča nit – Ivan Cankar in njegovi satirični nastavki –, in mu zaradi zadnjega, kljub disperznosti, uspe napisati zaokrožen in strnjen pregled slovenskega satiropisja med letoma 1900 in 1940.

V drugem sklopu se avtor temeljito ukvarja s Cankarjevo farso *Pohujšanje v dolini šentflorjanski*. V tem sklopu so zbrane povečini informacije, ki so že znane, bodisi jih je objavil Zdravec sam v predhodnih delih bodisi jih je na podoben način obravnaval kateri drugi literarni zgodovinar.

Tretji sklop, *Komične in groteskne podobe človeškega telesa v Cankarjevi prozi*, predstavlja že objavljeno razpravo iz leta 1998. Razprava obravnava Cankarjevo grotesko glede na del telesa, ki si ga je izbral za tako upodobitev. Zdravec ugotavlja, da je Cankar že v devetdesetih letih bolj obrnjen k optiki nosu, k njegovi obliki, barvi, suhosti in debelosti, pa celo vse do točke, kjer nos »živi samostojno« in ovohava ustnice, kot pri Gogolju (Zdravec 2010: 83). Motiv nosu Cankarju služi za optični učinek tudi v kasnejši prozi, tako v romanu *Hiša Marije Pomočnice* kot v *Povesti o dolgem nosu*. Zdravec ugotavlja, da Cankarju za grotesko služijo tudi oči, kar je nasprotno temu, kar pravi eden od glavnih teoretikov

groteske Mihail Bahtin, ki meni, da sta za groteskno oblikovanje od človeškega obraza bistvena le nos in usta, oči pa so čisto nebistvene, ker »izražajo le čisto osebno, samosvoje notranje življenje, ki ga groteska ne upošteva«. Groteskne so po njegovem mnenju le izbuljene oči, takšne, ki so premaknjene iz svojega objektivnega okolja (Zdravec 2010: 85). Vendar pa se Cankarjev estetski koncept oči včasih tudi prekriva z Bahtinovo mislijo, kar govori po Zdravčevem mnenju v korist umetnika in teoretika. Tukaj smo v pričujoči knjigi prvič in zadnjič priča temu, da se Zdravec sklicuje na teorijo katerega od teoretikov groteske. V monografiji predstavlja največji primanjkljaj prav odsotnost različnih teorij groteske, razen v eni razpravi omenjenega Bahtina manjkata še vsaj G. R. Tamarin s *Teorijo groteske* in W. Kayser z delom *Das Groteske in Malerei und Dichtung*.

Četrty sklop, *Satirična komedija med letoma 1922 in 1968*, predstavlja spet lep strnjen pregled avtorjev, ki so pisali satirične komedije v omenjenem razdobju. Pregled se začneja z Otonom Župančičem in njegovim fragmentom *Iz nenapisane komedije* (1922), v kateri se je Župančič zjezil nad umetnostnimi meceni, ki se posmehujejo umetnosti in kulturi, od nje pa le bogatijo (Zdravec 2010: 89). Istega leta je Alojz Remec objavil komedijo v štirih dejanjih *Kirke*, ki jemlje za snov dobičkarje, prekupčevalce in njihovo bogatenje na račun razkroja avstro-ogrškega vojaškega stroja in države. Njihov simbol predstavlja brezdušna milijonarka Kirka. V nadaljevanju pride avtor do spoznanja, da se Župančičevi in Remčevi satirični nastavki umaknejo poskusom ljudske veseloigre, ki ne mara popravljati npravi, ampak hoče uprizarjati veselost, se smejeti človeku v njegovem ljubezenskem zapletu in nerodnostim v dogodku. Nato izpostavi, da je satirična komedija doživela dva

vzpona, in sicer s Kreftovimi *Kreaturami* (1934) in Kozakovim *Profesorjem Klepcem* (1940). Pod tema vrhoma pa, pravi, je naraščal tok preprostejše satirične ljudske komedije, ki je hotela vzgojno služiti ljudskemu odru. Ugotavlja tudi, da so predvojne generacije po letu 1945 napisale sorazmerno malo komedij. Začel je Anton Ingolič s satiro v treh dejanjih *Krapi* (1947) in enodejanko *Našli so se* (1952). Veliko kulturnopolitične nejevolje je predvsem povzročil Matej Bor s komedijo *Vrnitev Blažonovih*, vendar je njegova prava komedija šele *Vesolje v akvariju*, kot pravi Zadravec. Izpostavi še Stanka Majcna in njegovo »veselo igro v treh dejanjih« *Cesar Janez* ter *Dan žena* (1968) Mire Mihelič. Sklop o satirični komediji med letoma 1922 in 1968 zaključí z mnenjem, da komedije tega obdobja idejno-vsebinsko in estetsko ne dosegajo predvojnih generacij, na primer Kreftovih *Kreatur*, ter da so pisci teh desetletij nadaljevali črto komedio-grafije, kot jo je zarisal Ivan Cankar. Kljub zaokroženosti in preglednosti pričujoče poglavje motijo številne avtorjeve vrednotne sodbe, ki ne sodijo v literarno zgodovino, ampak v literarno kritiko (»to dvo-dejanko slabi večslojna snov /.../ še bolj pa feljtonistično ohlapni slog«; »osebe so karikirane«; »Novačan je imel večji tragedijski kot komedijski dar«), nekatere sodbe pa so enostavno neumestne (»*Dan žena* Mire Mihelič hoče biti nekakšna večna komedija o položaju ženske v družbi ... Tudi nekatere parodistične prvine, kot je npr. geslo 'Ženske vseh dežel, združite se!', so poceni humor«).

V petem sklopu se Zadravec loteva podrobne analize Grumove drame *Dogodek v mestu Gogi*, kjer nas popelje od same geneze dela, dramskih oseb, vzdušja, motivacije in dramske ideje prek analize zgradbe same farse do dramskega prostora in stila, kot jih določajo didaskalije. Vsa razprava spet ne

prinaša nič novega, saj je že bila objavljena kot del širše študije o Grumovem dramskem snovanju (*Dramatika Slavka Gruma*), in sicer v Zadravčevi knjigi *Elementi slovenske moderne književnosti* (1980).

Med najbolj zanimive in dodelane razprave sodi razprava *Satirično in groteskno v prozi Prežihovega Voranca*, ki je predmet Zadravčeve obravnave v šestem sklopu njegovega novega dela. Pričujoča razprava je skrajšana študija, ki je že bila objavljena pod naslovom *Groteska v Prežihovi prozi*, in sicer v knjigi *Elementi slovenske moderne književnosti*, prinaša pa strnjen pregled satiričnega in grotesknega pisanja koroškega socialnega realista. Omeniti je treba, da so se že nekateri avtorji ukvarjali z isto tematiko, vendar so se ti večinoma osredotočili na eno samo delo Prežihovega Voranca. Tako je Marjan Štrancar leta 1993 v *Jeziku in slovstvu* objavil razpravo *Groteskno v Prežihovem Boju na požiravniku*, v isti reviji pa je leta 2010 izšla razprava Marka Jesenška *Humornost v kratki pripovedi Prežihovega Voranca*, kjer se ukvarja z značilnostmi humorja v Vorančevi povesti *Tadej pl. Spobijan*. Franc Zadravec v svoji razpravi obravnava satirične in groteskne elemente v prozi Prežihovega Voranca vse od njegove zgodnje (*Noč v koči Andrejca Ožgana*, 1910, *Konec*, 1914, *V mraku*, 1914) do poznejše proze (*Doberdob*, 1939, *Pot na klop*, 1939, *Vetrnik*, 1940, *Kurjak*, 1940, in *Jamnica*, 1941). Za večino obravnavanih del ugotavlja, da predstavlja groteska le del pripovednega dogajanja in je po njem razpršena, v novelah *Vetrnik* in *Kurjak*, predvsem v drugi, pa je groteskno skorajda ves čas prisotno. Na grotesknost v omenjenih dveh novelah ter črticah *Noč v koči Andrejca Ožgana* in *Konec* je opozorila tudi Silvija Borovnik, in sicer v minuciozni študiji *Znani, neznani Prežihov Voranc*, objavljeni v reviji *Jezik in slovstvo* leta 2010 (št. 3–4, str. 17–32).

Sedmi sklop z naslovom *Satire Miška Kranjca* je kratek vpogled v Kranjčevo satirično ustvarjanje, ki ga je izoblikoval v svojih satiričnih feljtonih, v katerih je tudi sam soigralec, in kot tako kaže na osebne in družbene pohabljenosti junakov v »dialogu« z njimi, nagovarja vaščane in opozarja na njihovo socialno ogroženost in brezpravnost. Zdravec na kratko idejno in vsebinsko analizira štiri Kranjčeve satire (*Naš človek*, *Naše kase*, *Tretji poklic gospoda Dandele* in *Slovenska pomlad*), vendar so te analize preveč površinske in spominjajo prej na povzetke del kot pa na razpravo, kar še posebej izstopa zaradi njihove kratkosti.

S satiro v prozi Cirila Kosmača se Zdravec ukvarja v osmem sklopu svoje monografije, ki ga začne s krajšo analizo Kosmačevega besedila *Hiša št. 14*. Loti se idejno-vsebinske in stilne analize, ki pa nima nobene zveze z naslovom razprave, razen zaključnega stavka, kjer pravi, da je besedilo napolnjeno z ironičnimi poudarki. Razpravo nadaljuje z obravnavo novele *Sreča*, kjer znova bolj povzema vsebino kot pa razpravlja o sami satiri v delu. Veliko bolj poglobljena je obravnava »odlomka iz daljše zgodbe« *Zlato*, saj najde pravo mero med povzemanjem vsebine in analizo fantastičnih elementov v njej. Razpravo zaključí z obravnavo satire in fantastike v noveli *Tantadruj*, ki je po Zdravčevem mnenju prvi in zadnji odziv na »atomske vek«, estetsko-idejni privid o ugasi, brezživljenjski, zaledeneli Zemlji.

Zelo zanimiv je deveti sklop, namenjen obravnavi taboriščnih novel Vladimirja Kralja, ki jih je začel pisatelj objavljati že v letih 1947 in 1948. Razprava iz tega sklopa je predelana in dodelana razprava iz že v *Elementih slovenske moderne književnosti* objavljene študije *Vladimir Kralj – roman o življenju v nacističnem taborišču*. Zdravec v njej ugotavlja, da komike in grotesknega

humorja v obliki rezkih prizorov Kralj v novelah ni razvil le zaradi svoje poklicne erudicije, ampak predvsem zato, ker je bil ta pojav v kottenskem taborišču v resnici prisoten (Zdravec 2010: 145).

S satiričnim in z grotesknim v prozi Janka Messnerja nam Zdravec postreže v desetem sklopu svoje knjige, kjer poskuša narediti razgled po vsebinskih posebnostih in oblikah Messnerjevih besedil (*Špasna storija*, *Skurna storija*, *Buteljni si odrežejo nosove* in *Invazija*) ter si odgovoriti na vprašanje, kaj je to, česar Messner ne more, ne sme zamolčati in kaj mora in kaj zna ubesediti tudi z igro groteskne komike in fantastike. Tako pride do spoznanja, da ima četvero obravnavanih besedil bolj in manj sorodno stilno držo. Za prve tri je mnenja, da so bolj realističnogroteskna, v zadnjem pa prevladuje komična fantastika. Ta razprava, ki je sicer že bila objavljena leta 1998 v zborniku o Janku Messnerju (*Vsebinska je oblika*), je bolj analitična in zaokrožena v celoto in s tem sodi med najboljše v knjigi. Kljub temu pa še zdaleč ni tako pronicljiva kot študija Silvije Borovnik *Humor, ironija in groteska v delih Janka Messnerja*, ki je bila leta 1998 prav tako objavljena v istem zborniku, kjer se avtorica ukvarja z enako tematiko v prej navedenih Messnerjevih delih in jih razširi še na njegova druga dela (*Svinjska storija*, *Gorše storije*). Pri pregledu Messnerjevega dela Borovnikova zajema njegova besedila v delovna poglavja: občeloška satira, politična satira in groteska, pri čemer se dobro zaveda, da se lahko posamezni elementi le-teh med seboj prepletajo in mešajo.

Zadnji, enajsti sklop monografije je »podrobna obravnava« romana *Zadnja želja* Slavka Pregla. V *Zadnji želji* je Pregl ubesediti satirično-humoristično zgodbo o političnih veljakah in njihovih programih v deželi Trotiji. Snov etično občutljivega

in kritičnega pripovedovalčevega pogleda so po Zadravcu današnji obrazi literarno že znanega rodu Butalcev. Zadnji sklop je tako prvi poskus strokovne obravnave omenjenega dela, vendar na žalost kot nekaj drugih razprav te monografije ne uspe preiti od golega povzemanja vsebine z nekaj avtorjevi mi opazkami v tehtno analizo in razpravo.

Ena od slabosti Zadravčeve monografije je tudi ta, da ji ni dodal sklepnega poglavja, kjer bi povzel, ovrednotil in smiselno zaključil svoje razpravljanje o satiri in groteski v slovenski literaturi, če seveda omenjeno delo sploh lahko imenujemo znanstvena monografija in ne zbirka esejev,

saj ji, tako kakor že v njegovih prejšnjih knjigah *Elementi slovenske moderne književnosti* in *Slovenski roman dvajsetega stoletja* na koncu manjka seznam virov in literature. Gledano kot celota pa nam Zadravčeva monografija kljub nekaj manjšim in večjim pomanjkljivostim ter nekaterim že prej objavljenim razpravam ponuja zanimiv pregled satiričnega in grotesknega pisanja v slovenski književnosti 20. stoletja, zlasti v njegovi prvi polovici.

Denis Škofič

Dolnja Bistrica

denis.skofic@gmail.com